

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2002. gada 19. martā

Lietā nr. 2001-12-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Ilze Skultāne, Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Andrejs Lepse, Anita Ušacka,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 19.² pantu,

pēc Mārtiņa Draudiņa, Valda Eglīša un Viktora Purmaļa konstitucionālajām sūdzībām

atklātā tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 26. punkta atbilstību Satversmes 91. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1995. gada 2. novembrī Saeima pieņēma likumu “Par valsts pensijām” (turpmāk – Pensiju likums). Līdz 1999. gada 22. aprīlim tajā sešas reizes izdarīti grozījumi, arī tādi, kas saistīti ar izmaksu

palielināšanu no valsts pensiju speciālā budžeta (turpmāk – pensiju budžets), taču papildu finansējums tam netika paredzēts.

1999. gada 5. augustā Saeima Pensiju likumā izdarīja grozījumus, pamatojot tos ar nepieciešamību samazināt pensiju budžeta deficītu, un papildināja likuma pārejas noteikumus ar 26. punktu šādā redakcijā:

“No 2000. gada 1. janvāra līdz 2005. gada 1. janvārim obligāti sociāli apdrošināmām personām (darba ņēmējiem vai pašnodarbinātajiem) ar nākamā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā pensijas saņēmējs kļuvis par obligāti sociāli apdrošināmo personu, pārtraucama valsts pensijas un saskaņā ar nolikumu "Par izdienas pensijām" un nolikumu "Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)" piešķirtās izdienas pensijas izmaksa, ja tā pārsniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkāršu apmēru. Pensija, kas piešķirta pēc 2000. gada 1. janvāra, neatkarīgi no tās apmēra sociāli apdrošināmām personām netiek izmaksāta. Pensijas izmaksa atjaunojama ar nākamā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā zaudēts obligāti sociāli apdrošināmās personas statuss.”

Minētais likums netika izsludināts, jo to nodeva tautas nobalsošanai. Taču kvoruma trūkuma dēļ minētais likums netika arī atcelts.

1999. gada 4. novembrī Saeima pieņēma nākamos grozījumus Pensiju likumā, izsakot pārejas noteikumu 26. punktu šādi:

“No 2000. gada 1. janvāra līdz 2005. gada 1. janvārim obligāti sociāli apdrošināmajām personām (darba ņēmējiem vai pašnodarbinātajiem) ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā pensijas saņēmējs kļuvis par obligāti sociāli apdrošināmo personu, pārtraucama tās pensijas daļas izmaksa, kas pārsniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkāršu apmēru. Pensijas izmaksa atjaunojama

ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā zaudēts sociāli apdrošināmās personas statuss.”

Šādā redakcijā minētais punkts stājās spēkā 1999. gada 8. decembrī.

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzēji – Mārtiņš Draudiņš, Valdis Eglītis un Viktors Purmalis (turpmāk – iesniedzēji) apstrīd Pensiju likuma pārejas noteikumu 26. punkta (turpmāk – apstrīdētā norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. un 109. pantam.

Iesniedzēji norāda, ka apstrīdētā norma viņiem kā nodarbinātajiem pensionāriem liedz iespēju saņemt vecuma pensiju pilnā apmērā, tādā veidā ar likumu ierobežojot tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Ar šādu normu tiek pārkāptas starptautisko tiesību normas, kā arī Satversmē garantētās personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Apstrīdētajā normā tiek jauktas dažādas lietas – ar darbu nopelnītā vecuma pensija, kas veidojas no iesniedzēju iemaksām, un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts. Līdz ar to iesniedzēji ir pielīdzināti tām personām, kas nav strādājušas, bet ir tiesīgas saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu. Liedzot iespēju iesniedzējiem saņemt viņu nopelnīto vecuma pensiju pilnā apmērā, tiek pārkāpts Satversmes 109. pants.

Iesniedzēji uzskata, ka viņi tiek diskriminēti gan attiecībā pret nestrādājošiem pensionāriem, kuri ir tiesīgi pilnā apmērā saņemt pensiju, kas tiem aprēķināta pēc nostrādātā laika un sociālās apdrošināšanas iemaksām, gan attiecībā pret darbaspējīgiem strādājošiem Latvijas iedzīvotājiem.

Apdrošināšanas sistēmas būtība ir šāda – personai, kas veikusi sociālās iemaksas, sasniedzot attiecīgu vecumu, ir tiesības saņemt sociālo nodrošinājumu. Darba tiesiskās attiecības tiek reglamentētas ar pavisam

citiem likumiem. Ja pensijas vecumu sasniegusi persona strādā, tai ir tiesības saņemt par savu darbu atbilstošu atalgojumu. Šīs attiecības nevar būt iemesls valsts interesei atņemt nodarbinātajiem pensionāriem daļu no viņu pensijas. Valsts neiegulda līdzekļus pensiju fondā, tādēļ tā nav tiesīga pensiju atņemt.

Apstrīdētās normas darbības rezultātā iesniedzējiem ir nodarīti materiālie zaudējumi. Iesniedzējs Valdis Eglītis norāda, ka tālab, lai nezaudētu nopelnīto pensiju, viņš bija spiests aiziet no darba. Citām darbaspējīgām personām ir neierobežotas tiesības uz darbu, turpretī nodarbinātajiem pensionāriem apstrīdētā norma rada apstākļus, kas šīs tiesības ierobežo.

Iesniedzējs Mārtiņš Draudiņš, atsaucoties uz Valsts cilvēktiesību biroja 2001. gada 19. jūlija vēstuli nr. 3-2-2/782, norāda, ka strādājošo tiesības uz darba samaksu un ikviena tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir savstarpēji neatkarīgas garantijas un atšķirīgā attieksme sociālo tiesību nodrošināšanā pret nodarbinātajiem un pārējiem pensionāriem nav objektīvi pamatota un nav nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā, un ir uzskatāma par diskriminējošu.

3. Saeima atbildes rakstā nepiekrīt iesniedzēju viedoklim, ka apstrīdētā norma aizskar viņu tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā un šo Satversmes 91. un 109. pantā garantēto tiesību vienlīdzīgu realizāciju.

Sociālā nodrošinājuma mērķis ir garantēt personas iztiku tajos gadījumos, kad šī persona dažādu iemeslu dēļ nav spējīga aktīvi iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās un pati sevi nodrošināt. Šiem gadījumiem ir izveidota sociālās drošības sistēma. Vecums ir viens no tiem gadījumiem, kad persona saņem sociālo nodrošinājumu – vecuma pensiju.

Saeima norāda, ka Pensiju likuma 11. panta pirmā daļa noteic tiesības uz vecuma pensiju sievietēm un vīriešiem, kuri sasnieguši 62 gadu vecumu un kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem. Minētais pants nenodala nodarbinātos un nestrādājošus pensionārus, tādēļ tiesības saņemt pensiju pēc šīs tiesību normas netiek saistītas ar faktisku aiziešanu pensijā.

Taču ar 1999. gada 4. novembra grozījumiem Pensiju likumā minētā pieeja tika mainīta. Saskaņā ar apstrīdēto normu sociāli apdrošinātajām personām ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā pensijas saņēmējs kļuvis par obligāti sociāli apdrošināmo personu, pārtraucama tās pensijas daļas izmaksa, kas pārsniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkāršu apmēru. Apstrīdētā norma pensiju apdrošināšanas sistēmu būtībā nemaina, jo tiesības uz vecuma pensiju nodarbinātajiem pensionāriem netiek atņemtas, bet tiek samazināts pensijas apmērs, pielīdzinot to valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkāršam apmēram.

Saeima uzsver, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu pieder pie ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību grupas un šo tiesību īstenošanā ir nepieciešama aktīva valsts rīcība. Līdz ar to šo tiesību realizācija ir saistīta ar finansu līdzekļu ieguldīšanu. Katrai valstij ir atšķirīgs labklājības līmenis un līdz ar to atšķirīgas ekonomiskās iespējas realizēt personu sociālās tiesības. Latvijā izveidotās sociālās drošības sistēmas atbilstība cilvēktiesībām jāvērtē konkrētās ekonomiskās situācijas kontekstā. Apstrīdētās, pensiju izmaksas ierobežojošās normas ieviešana bija viens no valdības piedāvātajiem pasākumiem, kas bija vērsti uz to, lai samazinātu valsts speciālā sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumu daļu un stabilizētu pensiju sistēmu.

Saeima uzskata, ka Satversmes 109. panta mērķis ir garantēt personas iztiku. Ņemot vērā Latvijas ekonomiskās iespējas, gan likums

kopumā, gan apstrīdētā norma to garantē. Satversmes 109. pants nenosaka pienākumu valstij sociāli nodrošināt personu tāpēc, ka tā sasniegusi noteiktu vecumu, neatkarīgi no tā, vai šī persona turpina vai neturpina strādāt.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Saeima uzskata par nepamatotu iesniedzēju apgalvojumu, ka ar apstrīdēto normu ir pārkāpts Satversmes 91. un 109. pants.

4. Pēc lietas ierosināšanas Satversmes tiesā 2001. gada 20. decembrī Saeima pieņēma kārtējos grozījumus Pensiju likumā. Pārejas noteikumu 26. punkts ir izteikts jaunā redakcijā:

“Obligāti sociāli apdrošināmajām personām (darba ņēmējiem vai pašnodarbinātajiem) ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā pensijas saņēmējs, izņemot invaliditātes pensijas saņēmēju, kļuvis par obligāti sociāli apdrošināmo personu, pārtraucama tās pensijas daļas izmaksa, kas pārsniedz:

no 2002. gada 1. janvāra līdz 2002. gada 31. decembrim — trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu;

no 2003. gada 1. janvāra līdz 2003. gada 31. decembrim — četrkāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu;

no 2004. gada 1. janvāra līdz 2004. gada 31. decembrim — pieckāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.

Pensijas izmaksa pilnā apjomā atjaunojama ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā zaudēts obligāti sociāli apdrošināmās personas statuss.

No 2002. gada 1. janvāra invaliditātes pensijas saņēmējiem, kuri pakļauti obligātajai sociālajai apdrošināšanai, atjaunojama piešķirtās pensijas izmaksa pilnā apjomā.”

5. Tiesas sēdē M. Draudiņš norādīja, ka Latvija piederot pie to valstu grupas, kurās, piešķirot pensiju, tiek ņemts vērā ieguldījums, ko katra persona pati ir “ienesusi” savā pensijas fondā. Tiek veikta rūpīga personisko pensijas fondu uzskaitē, un cilvēkiem ir zināms, cik viņi varēs saņemt no šā fonda pensijas veidā. Tādējādi pensijas kapitāls, no kura tiek aprēķināta cilvēka pensija, ir viņa īpašums. Šādu principu paredz arī Pensiju likums – pensijas kapitāls veidojas no darba algas atskaitījumiem (maksājumiem) pensiju budžetā. Šie lielumi ir konstanti, nav grozāmi un tiek noteikti pēc Pensiju likuma 12. pantā paredzētās formulas. Tā kā faktiski ieguldītie līdzekļi personiskajā pensijas fondā nesakrīt ar tiem līdzekļiem, ko nodarbinātie pensionāri saņem, bet valsts šajā kapitālā neiegulda nekādus līdzekļus, nav skaidrs, kur tiek izmantotas $\frac{3}{4}$ no pensijas, kas būtu jāizmaksā saskaņā ar likumā paredzēto formulu. M. Draudiņš uzskata – ja likumdevējs vēlējas ietaupīt līdzekļus, bija citi veidi, kā to izdarīt, nepārkāpjot Satversmes normas, piemēram, varēja palielināt pensionēšanās vecumu. Otrs risinājums būtu apņemšanās ar laiku atdot tos līdzekļus, ko valsts no pensionāriem aizņēmusies pensiju budžeta deficīta samazināšanai.

Bez tam M. Draudiņš norādīja, ka ikviens cilvēks, kas strādā, ir tiesīgs saņemt atalgojumu. Konkrētajā gadījumā, saņemot darba algu un ierobežotu pensiju, iesniedzējs zaudē vairāk nekā saņemot vienu pašu pensiju.

V. Purmalis paskaidroja, ka apstrīdētā norma nav taisnīga pret nodarbinātajiem pensionāriem. Tas var izraisīt tālejošas sekas – personas, kuras vēl nav sasniegušas pensijas vecumu, šīs netaisnīgās normas dēļ zaudēs uzticību Pensiju likumam un centīsies izvairīties no sociālajiem maksājumiem. Turklāt apstrīdētā norma piespiež pensionāru izvēlēties vai nu pilnu pensiju, vai arī iespēju strādāt. Līdz ar to pensionāram ir liegta iespēja aktīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē.

6. Saeimas pārstāvis Gunārs Kusiņš tiesas sēdē nepiekrita iesniedzēju apgalvojumam, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar Satversmes 91. un 109. pantu, jo ir jāvērtē ne vien šo normu izstrādāšanas gaita un to būtība, bet arī jāņem vērā starptautiskie dokumenti, uz kuru pamata pieņemts Satversmes 109. pants.

Tā no Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. panta izriet, ka sociālās un ekonomiskās tiesības ir cieši saistītas ar valstī pieejamajiem finansu resursiem. Konkrētie pasākumi likumos dažādās valstīs tiek noteikti atšķirīgi, jo ir atšķirīgas ekonomiskās iespējas realizēt personu sociālās tiesības.

Runājot par Satversmes 109. pantu, Saeimas pārstāvis norādīja, ka jāizvērtē, vai minētajā pantā ir paredzēts kas tāds, kas var iestāties no personas neatkarīgu apstākļu dēļ. Starptautisko dokumentu izpratnē šo apstākļu ietekmē no personas neatkarīgu iemeslu dēļ var rasties tāds stāvoklis, kad persona var zaudēt darba ienākumus. Šajā gadījumā ir nepieciešams apdrošināt risku. Arī Latvijas sociālā nodrošinājuma sistēma balstās uz šādu pieeju, un tā ir formulēta Latvijas likumos.

Saeimas pārstāvis atzina, ka pensiju budžeta deficītu radīja priekšvēlēšanu laikā pieņemtie Pensiju likuma grozījumi, kuru rezultātā tika iztērēti visi pensiju budžetā uzkrātie līdzekļi. Apstrīdētās normas pieņemšana bija valdības piedāvātais pasākums pensiju budžeta deficīta samazināšanai, un šis pasākums ir glābis sociālā nodrošinājuma sistēmu no sabrukuma. Ja šādi pasākumi nebūtu veikti, valstij, iespējams, nāktos mainīt esošo sistēmu un atgriezties pie iepriekšējās pensiju sistēmas, kad visiem bija līdzīgas pensijas.

Saeimas pārstāvis paskaidroja, ka par apstrīdēto normu tika daudz debatēts un ka tā tika rūpīgi vērtēta, bet nav informācijas par to, vai tika izvērtēta arī tās atbilstība samērīguma principam. Savukārt apstrīdētās

normas atbilstība tiesiskās paļāvības principam ir vērtējama kopā ar pašu tiesību būtību, proti, to, kāda ir tiesību uz sociālo nodrošinājumu (vecuma pensiju) būtība. Šajā gadījumā personas varēja paļauties uz iedibināto sociālā nodrošinājuma sistēmu, tomēr jāņem vērā arī tie satricinājumi, kādiem tā tika pakļauta. Turklāt tiesiskās paļāvības princips nevar būt pilnīgi absolūts.

Saeimas pārstāvis nepiekrita M. Draudiņa apgalvojumam, ka uzkrātais pensijas kapitāls ir viņa īpašums. Līdz 1996. gadam nepastāvēja "personificētie pensiju fondi". Par laiku, kas nostrādāts līdz 1996. gadam, pensija tiek aprēķināta saskaņā ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 13. punktā paredzēto formulu. "Personificētie pensiju fondi" tika ieviesti ar 1996. gadu, ar Pensiju likuma spēkā stāšanos. Īpašuma tiesības var attiecināt tikai uz pensijas kapitālu, kas uzkrāts kopš šā likuma spēkā stāšanās, bet nevis uz pensijas kapitālu kopumā.

Secinājumu daļa

1. Satversmes 109. pants garantē ikvienam tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos gadījumos. Konstitucionālās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā saturs ir noteikts likumā "Par sociālo drošību" un likumā "Par valsts sociālo apdrošināšanu" un konkretizēts Pensiju likumā.

Satversmes 109. panta saturu vairākos spriedumos ir analizējusi Satversmes tiesa (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta spriedumu lietā nr. 2000-08-0109 un 2001. gada 26. jūnija spriedumu lietā nr. 2001-02-0106*).

Pensiju likums tika izstrādāts un pieņemts 1995. gadā Latvijas pensiju sistēmas reformas gaitā, un šīs reformas mērķis bija izveidot finansiāli stabilu un ekonomiski pamatotu pensiju sistēmu. Pensiju likums

tika izstrādāts, ņemot vērā iepriekšējo piecu gadu pieredzi, kura liecināja, ka 1990. gada 29. novembra likums "Par valsts pensijām" neatbilst tirgus ekonomikas apstākļiem, nav ekonomiski pamatots un ar to uzņemtās saistības neatbilst pieejamiem finansu resursiem.

Pensiju reformas gaitā izveidotā Latvijas pensiju sistēma, kuras pirmo līmeni – valsts obligāto nefondēto pensiju shēmu – reglamentē Pensiju likums, ir novērtēta pozitīvi arī starptautiskā mērogā (*sk.: Kad Latvijas pensiju sistēmu uzskata par paraugu Eiropai // Latvijas Vēstnesis, nr. 27, 19.02.2002*).

Šī pensiju sistēma ir veidota kā apdrošināšanas sistēma - personas pensija ir atkarīga no nodarbinātības periodā veiktajām iemaksām.

Taču laika periodā, kad pensiju pieprasa arī pirms 1996. gada 1. janvāra nodarbinātās personas (turpmāk – pārejas periods), uz tām pensiju apdrošināšanas sistēma vēl pilnībā nav attiecināma – pensijas piešķiramas un aprēķināmas, ņemot vērā ne tikai Pensiju likuma normas, bet arī tā pārejas noteikumus. Tādēļ pastāv atkāpes no iepriekš minētā noteikuma, ka personas pensija ir atkarīga tikai no nodarbinātības periodā veiktajām iemaksām.

Pensiju likums noteic šādus priekšnoteikumus valsts vecuma pensijas piešķiršanai:

1) persona ir bijusi pakļauta valsts obligātajai pensiju apdrošināšanai (Pensiju likuma 3. pants);

2) personas apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem (Pensiju likuma 11. pants);

3) persona ir sasniegusi noteiktu vecumu.

Šīs lietas ietvaros analizējams likumā noteiktais pensionēšanās vecums.

Atbilstoši Pensiju likuma 11. pantam šis vecums ir 62 gadi, bet pārejas periodā tas ir zemāks, taču pakāpeniski pieaugošs (Pensiju likuma 11. pants un pārejas noteikumu 8. punkts).

Likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 3. panta pirmajā daļā ir sniegts sociālās apdrošināšanas jēdziena skaidrojums:

“Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaiemes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.”

Taču šī panta daļa ir tulkojama kopsakarā ar Pensiju likuma 11. pantu, kas nosaka pensionēšanās vecumu.

Tā kā pensiju sistēmas pirmais līmenis ir veidots kā sociālās apdrošināšanas sistēma, tad noteikta vecuma sasniegšana nozīmē sociālā riska jeb apdrošināšanas gadījuma iestāšanos, kas personai dod tiesības saņemt likumā paredzēto palīdzību. Pensiju apdrošināšana no citiem sociālās apdrošināšanas veidiem atšķiras ar savu īpatnējo sociālo risku, jo tikai šajā apdrošināšanas veidā nelabvēlīgā notikuma, proti, darbaspēju zaudēšanas, laiks tiek prezumēts. Likumdevēja kompetencē ir izvēlēties šo noteikto vecumu, ar kura sasniegšanu tiek pieņemts, ka persona kļuvusi darba nespējīga un līdz ar to var pretendēt uz pensiju budžeta izmaksu – vecuma pensiju. Taču pēc tam, kad šī izvēle ir notikusi un likumā ir nostiprināts noteikts pensionēšanās vecums (apdrošināšanas gadījums), papildu apstiprinājumi personas darbaspēju zudumam vairs nav nepieciešami. Minētais neizslēdz likumdevēja tiesības lemt par cita pensionēšanās vecuma noteikšanu likumā.

Ja trīs iepriekš minētie priekšnoteikumi iestājušies, persona ir tiesīga pieprasīt vecuma pensiju. Tā personai tiek piešķirta uz mūžu,

sākot ar dienu, kad radušās tiesības uz pensiju (Pensiju likuma 28. un 30. pants). Nekādi citi priekšnosacījumi, ierobežojumi, piemēram, nodarbinātības tiesisko attiecību izbeigšana vai ienākumu reāla zaudēšana, vecuma pensijas pieprasīšanai un piešķiršanai Pensiju likumā nav paredzēti. To ir norādījusi arī Saeima atbildes rakstā, uzsverot, ka tiesības saņemt pensiju netiek saistītas ar faktisko aiziešanu pensijā.

Latvijas likumdevējs, izstrādājot un pieņemot Pensiju likumu, nav pārņēmis to valstu pieredzi, kur ir ierobežotas nodarbināto pensionāru tiesības saņemt piešķirto pensiju. Prakse ierobežot pensiju apmēru pastāv daudzās valstīs, piemēram, Lietuvā, Vācijā (*sk., piemēram, Lietuvas Republikas 1994. gada 18. jūlija likuma "Par valsts sociālās apdrošināšanas pensijām" 23. pantu*). Taču, vērtējot attīstīto valstu pensiju sistēmas attiecībā uz pensiju izmaksu ierobežošanu nodarbinātajiem pensionāriem, jāņem vērā, pirmkārt, tas, ka pensiju sistēmas, kā arī iepriekš minētie ierobežojumi katrā valstī ir atšķirīgi. Otrkārt, daudzās valstīs bez valsts sociālās apdrošināšanas pensijām, kuru izmaksai tiek noteikti ierobežojumi, nodarbinātais pensionārs vienlaikus var saņemt arī darba devēja vai privātajos pensiju fondos uzkrātās pensijas, kuru apmērs netiek ierobežots. Tādējādi šo valstu pensionāru kopējie ienākumi nodrošina pienācīgus dzīves apstākļus (*sk. Social Security Programs Through the World - 1999: SSA Publication No. 13-11805 / Social Security Administration, Washington, 1999*).

Turpretim Latvijā privātie pensiju fondi darbojas tikai dažus gadus, un lielākajai daļai pašreizējo nodarbināto pensionāru ienākumu avots ir tikai valsts vecuma pensija, kā arī darba samaksa.

Izmaksājamo pensiju apmēra samazināšanu, pastāvot sociālās apdrošināšanas iemaksu sistēmai, pieļauj arī starptautisko tiesību akti, piemēram, Starptautiskās darba organizācijas 1952. gada konvencijas nr. 102 "Konvencija par sociālās nodrošināšanas minimālajām normām"

26. pants un Eiropas Padomes Sociālās drošības kodeksa 26. pants. Šos starptautiskos tiesību aktus Latvija nav ratificējusi.

Pensiju likumā ir noteikta arī vecuma pensijas aprēķināšanas kārtība. Pensijas apmērs ir atkarīgs ne tikai no plānotā vecuma pensijas izmaksas laika posma, bet arī no katras personas pensijas kapitāla, t.i., no personiskajā kontā reģistrētās apdrošināšanas iemaksu summas (Pensiju likuma 12. pants un pārejas noteikumu 13. punkts). Tātad katrai personai piešķirtās pensijas apmērs ir atšķirīgs, individuāli noteikts, ņemot vērā arī tās nodarbinātības ilgumu (apdrošināšanas stāžs un tam pielīdzinātie nodarbinātības periodi) un ienākumus (apdrošināšanas iemaksu alga, no kuras izdarītas sociālās apdrošināšanas iemaksas).

Nepamatots ir M. Draudiņa apgalvojums, ka pensijas kapitāls, no kura tika aprēķināta pensija, ir viņa īpašums. Pārejas periodā vecuma pensijas tiek aprēķinātas ne tikai pēc Pensiju likuma 12. panta, bet arī ievērojot pārejas noteikumu 13. punktu. Tādējādi pensiju aprēķināšanā tiek ņemts vērā ne tikai pensijas kapitāls, kas reģistrēts no 1996. gada 1. janvāra un atbilst personas veiktajām (par to veiktajām) iemaksām, bet arī sākuma kapitāls. Tas savukārt tiek noteikts par nodarbinātības periodu līdz 1995. gada 31. decembrim, ņemot vērā personas vidējo apdrošināšanas iemaksu algu par citu, vēlāku laika periodu – no 1996. gada līdz 2000. gadam (atkarībā no pensionēšanās gada). Līdz ar to acīmredzams, ka aprēķinātā pensija kopumā nav adekvāta personas individuālajam ieguldījumam visā nodarbinātības periodā (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija spriedumu lietā nr. 2001-02-0106*).

Tādējādi likumdevējs, veicot pensiju reformu un izvērtējot valsts ekonomiskās iespējas un materiālo resursu esamību, ir noteicis tiesību uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā izmantošanas priekšnoteikumus. Šādi izveidotā pensiju sistēma līdz 1998. gadam nodrošināja pat pensiju budžeta līdzekļu pārpalikumu.

2. 1999. gada sākumā stājās spēkā Pensiju likuma grozījumi, kuru izpildes rezultātā pensiju budžetā radās ievērojams deficīts (*sk. Labklājības ministrijas Sociālo ziņojumu 2000, Rīga, 2000; Labklājības ministrijas Sociālo ziņojumu 2001, Rīga, 2001*).

Nolūkā samazināt pensiju budžeta izdevumus Saeima vispirms 1999. gada 5. augustā un pēc tam vēl 4. novembrī grozīja Pensiju likumu, paredzot vairākus pasākumus. Tādējādi šā likuma pārejas noteikumi tika papildināti arī ar apstrīdēto normu, kas paredzēja nodarbinātajiem pensionāriem turpmākos piecus gadus ierobežot izmaksājamo pensiju.

Satversmes tiesa piekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam un Saeimas pārstāvja teiktajam tiesas sēdē, proti, ka sociālo tiesību realizācija vispirms ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamajiem resursiem.

Taču, ja likumdevējs, izmantojot savu kompetenci sociālās politikas veidošanā un realizēšanā, kā arī sociālo tiesību apjoma noteikšanā, Satversmē ir iekļāvis sociālās tiesības un šo tiesību saturu ir konkretizējis likumos, tad tās ir kļuvušas par indivīda tiesībām. Šādu tiesību realizāciju persona var prasīt no valsts, kā arī var aizstāvēt šīs savas tiesības tiesā.

Pensiju likuma normas, kas reglamentē vecuma pensijas piešķiršanas un aprēķināšanas priekšnoteikumus, ir palikušas nemainīgas, tās atbilst izveidotās pensiju (apdrošināšanas) sistēmas būtībai un nav apšaubītas arī no likumdevēja puses. Turpretim apstrīdētā norma ir ietverta pārejas noteikumos, un tās darbība ierobežota laikā. Tas liecina, ka šajā normā paredzētais pasākums, kura mērķis ir atrisināt radušās finansiālās problēmas, ir izņēmums no izveidotās sistēmas.

Tādējādi, ierobežojot personas tiesības saņemt likumā noteiktā kārtībā piešķirto pensiju, apstrīdētā norma sašaurina Satversmes

109. pantā garantētās un Pensiju likumā konkretizētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā.

3. Ja likumdevēja lēmumi aizskar indivīda tiesības un likumiskās intereses, tad ir jāizvērtē, vai tie atbilst tiesiskas valsts principiem.

No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet virkne tiesiskas valsts principu, arī samērīguma un tiesiskās paļāvības principi [*sk. Satversmes tiesas 1998. gada 11. marta spriedumu lietā nr. 04-05(97), 1999. gada 1. oktobra spriedumu lietā nr. 03-05(99), 2000. gada 24. marta spriedumu lietā nr. 04-07(99)*].

3.1. Samērīguma princips noteic, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm. Lai izvērtētu, vai likumdevēja pieņemtā tiesību norma atbilst samērīguma principam, jānoskaidro:

pirmkārt, vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīma mērķa sasniegšanai;

otrkārt, vai šāda rīcība ir nepieciešama, t.i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

treškārt, vai likumdevēja darbība ir samērīga jeb atbilstoša, t.i., vai labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Ja, izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska.

3.1.1. 1999. gadā valsts pensiju budžetā radās deficīts 57,6 miljonu latu apmērā (*sk. lietai pievienoto Latvijas Republikas Labklājības ministrijas 2002. gada 18. februāra vēstuli nr. 01-11/S-360*), kas nopietni apdraudēja pensiju izmaksas vispār, tādēļ bija jāveic pasākumi deficīta samazināšanai un visas pensiju sistēmas stabilizēšanai. Kā norādījusi Saeima atbildes rakstā, viena no valdības piedāvātajām iespējām bija samazināt izmaksājamās pensijas apmēru tiem pensionāriem, kuri turpina strādāt (saglabā sociāli apdrošināmās personas statusu).

Saeima šo priekšlikumu atbalstīja un 1999. gada 4. novembrī pieņēma apstrīdēto normu. Tiesas sēdē Saeimas pārstāvis apstiprināja, ka tās piemērošana deva 10,6 miljonus latu lielu ietaupījumu pensiju budžetā 2000. gadā un 10,3 – 2001. gadā, tādējādi budžeta deficīts samazinājās līdz 29,2 miljoniem latu 2000. gadā un līdz 9,2 – 2001. gadā (*sk. 2002. gada 19. februāra Satversmes tiesas sēdes stenogrammu, 31. lpp.*).

Tomēr ne Ministru kabinets, ne Saeima nav veikusi analīzi attiecībā uz to, kādas būtu apstrīdētās normas piemērošanas sekas, ja visi nodarbinātie pensionāri, kuru pensijas pārsniedz 60 latus mēnesī, izbeigtu nodarbinātības tiesiskās attiecības un viņiem piešķirtās pensijas būtu jāizmaksā pilnā apjomā.

Kā konstatējusi Valsts kontrole, pieņemot apstrīdēto normu, nebija paredzēti konkrēti kontroles mehānismi, tāpēc netiek veikta valsts uzraudzība pār to, vai izmaksājamās pensijas tiek ierobežotas visiem nodarbinātajiem pensionāriem (*sk. Latvijas Republikas Valsts kontroles 2001. gada 23. augusta ziņojumu nr. 5.1-1/1676 Latvijas Republikas Ministru kabinetam par valsts pensiju izmaksas pareizību strādājošiem pensionāriem bezpeļņas organizācijā valsts akciju sabiedrībā "Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra"*). Līdz ar to nav nodrošināta apstrīdētās normas vienāda un efektīva piemērošana.

Izvērtējot likumdevēja lietoto līdzekļu piemērotību nepieciešamā mērķa sasniegšanai, jāņem vērā arī apstākļi, kas izraisīja pensiju budžeta deficītu 1999. gadā. Izskatot Pensiju likuma grozījumus Saeimas sēdē, deputāts Andrejs Požarnovs norādīja, ka " ... tiek izlabotas visas tās normas, tie nepārdomātie balsojumi, kas tika sabalsoti četru gadu laikā" (*Saeimas 1999. gada 14. oktobra sēdes stenogramma*).

Saeimas pārstāvis tiesas sēdē atzina, ka pensiju budžeta deficīta iemesls bija Pensiju likuma grozījumi, kas tika izdarīti priekšvēlēšanu laikā. Arī sociālās apdrošināšanas speciālisti vairākkārt publiski atzinuši, ka priekšvēlēšanu laikā politiķu pieņemtu populistisku, netālredzīgu lēmumu dēļ bija ne tikai izlietots pensiju budžeta uzkrājums, bet arī radies liels šā budžeta deficīts (*sk.: Citas izejas nav // Lauku Avīze, 14.08.1999; Par pensiju sistēmas otro līmeni // Latvijas Vēstnesis, nr. 46, 21.03.2002*). Tādēļ ir apšaubāms, vai apstrīdētā norma ir piemērota nepieciešamā mērķa sasniegšanai.

3.1.2. 1999. gada 4. novembra grozījumi Pensiju likumā paredzēja vairākus pasākumus pensiju budžeta izdevumu samazināšanai – ne tikai izmaksājamās pensijas apmēra ierobežošanu nodarbinātajiem pensionāriem, bet arī, piemēram, pensijas vecuma pakāpenisku paaugstināšanu, pensijas izmaksu pārtraukšanu personām, kuras izbrauc uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs. Pēdējais ierobežojums ir atcelts ar 2001. gada 20. decembra likumu "Grozījumi likumā "Par valsts pensijām"".

Tomēr pastāv arī vēl citas iespējas, kā iegūt līdzekļus pensiju budžeta deficīta samazināšanai, piemēram, nodrošinot obligāto iemaksu parādu aktīvāku iekasēšanu, rūpīgāk izvērtējot nodokļu maksātājiem (darba devējiem) piešķirtās sociālās apdrošināšanas iemaksu atlaides un samaksas termiņu pagarinājumus [2000. gadā kopējais sociālā nodokļa un sociālās apdrošināšanas iemaksu parāds bija 130,5 miljoni latu (*sk.*

Labklājības ministrijas Sociālo ziņojumu 2001, Rīga, 2001)], ierobežojot administrēšanas izdevumus. Bez tam izvērtējams, vai nepastāv iespējas samazināt aizņēmumu (kredītu) procentu likmes un maksājumus par nodokļu administrēšanu, kas Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai jāmaksā citām valsts institūcijām (Valsts kasei, Valsts ieņēmumu dienestam). Turklāt Saeimas deputāti, apspriežot Pensiju likuma grozījumus, arī apstrīdēto normu, ir izteikuši līdzīgus priekšlikumus par papildu līdzekļu iegūšanu pensiju budžetā (*sk. Saeimas 1999. gada 5. augusta un 1999. gada 14. oktobra sēdes stenogrammu*). Tāpēc Satversmes tiesa nav guvusi apstiprinājumu tam, ka Saeima būtu pietiekami izvērtējusi, vai izvirzīto mērķi nav bijis iespējams sasniegt ar citiem, alternatīviem līdzekļiem, kas mazāk ierobežotu Satversmē garantētās personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu, arī tiesības saņemt visu piešķirto vecuma pensiju.

3.1.3. Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību samērīguma principam, galvenokārt ir jāizvērtē likumdevēja izmantoto līdzekļu radītās sekas, t.i., vai tiesību normas piemērošana nenodara indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm lielākus zaudējumus nekā iegūst sabiedrība. Bez tam ir jāizvērtē šādas tiesību normas ietekme uz ikvienu personu, kuras intereses tā aizskar.

No vienas puses, pamatots ir Saeimas pārstāvja uzskats, ka apstrīdētā norma, tāpat kā pārējie pasākumi pensiju budžeta izdevumu samazināšanai, ko paredzēja 1999. gada 4. novembra grozījumi Pensiju likumā, pieņemta visu pensionāru interesēs. “Ja šādi pasākumi nebūtu veikti, valstij nāktos atgriezties pie tās pensiju sistēmas, kas bija pirms tam, kad visiem ir vienādas pensijas, un acīmredzot valsts vairs nespētu pildīt tās finansiālās saistības, ko paredz šis likums, un nekas cits

neatliktu kā mainīt šo pensiju sistēmu un atteikties no tās" (*Satversmes tiesas 2002. gada 19. februāra sēdes stenogramma, 29. lpp.*).

Pensiju sistēmas pirmais līmenis (valsts obligātā nefondēto pensiju shēma) ir veidots sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros. Tas darbojas pēc solidaritātes principa. Šajā gadījumā vecuma pensijām var izmantot tikai pensiju budžetā esošos līdzekļus. Ja līdzekļu pensiju budžetā nav, nav arī iespējams izmaksāt pensijas. Tādējādi sabiedrības vienas daļas – pensijas saņēmēju – interesēs ir sabalansēt pensiju budžeta izdevumus ar ieņēmumiem un nepieļaut šā budžeta līdzekļu pārtēriņu.

No otras puses, ir jāizvērtē arī tas, ko apstrīdētās normas piemērošanas rezultātā zaudē nodarbinātie pensionāri.

Saeima, nosakot ierobežojumus nodarbinātajiem pensionāriem, apstrīdētajā normā nav ietvērusi kritēriju, kurš atrodams starptautiskajos tiesību aktos un pēc kura vadās vairums Eiropas valstu. Proti - pensijas apmērs tiek ierobežots, ņemot vērā pensionāra nodarbinātības ienākumus. Latvijas likumdevējs izvēlējies citu kritēriju - pensionāra atrašanos obligāti sociāli apdrošināmās personas (darba ņēmēja vai pašnodarbinātā) statusā - neatkarīgi no citu ienākumu esamības un apmēra. Tādējādi, pamatojoties uz apstrīdēto normu, piešķirtās pensijas apmērs tiek samazināts pat tad, ja, pirmkārt, pensionārs no savas nodarbošanās ienākumus faktiski negūst, piemēram, atrodas atvaļinājumā bez darba algas saglabāšanas vai ir atteicies no darba samaksas, vai, otrkārt, viņa nopelnītā darba samaksa ir mazāka par neizmaksāto pensijas daļu. Šādā situācijā bija nonācis V. Eglītis, kuram piešķirta pensija 230 latu apmērā. Ja V. Eglītis turpinātu strādāt, saņemot algu 120 latu mēnesī, viņa kopējie ienākumi (alga un ierobežotā pensija) būtu 180 latu.

Bez tam no lietai pievienotajiem pensionāres Intas Sirmaces iesniegtajiem materiāliem redzams, ka viņa, pēc pensijas piešķiršanas turpinot pildīt pagasta deputātes pienākumus, gada laikā zaudējusi 400

latus. Pagasta deputātes mēneša atalgojums nav pārsniedzis 9 latus, tāpēc viņa no tā atteikusies. Taču, neraugoties uz to, viņai piešķirtās pensijas (110 latu) izmaksa tikusi ierobežota līdz 60 latiem mēnesī.

Tādējādi apstrīdētā norma ir acīmredzami netaisnīga pret to pensionāru daļu, kuru nodarbinātības ienākumi nepārsniedz pensijas neizmaksājamo daļu.

Sociālās drošības pasākumiem ir ne tikai ekonomiskā funkcija – aizstāt ienākumu zudumu, bet arī sociālā funkcija – nodrošināt indivīdu iespējas saglabāt pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu.

Apstrīdētā norma piespiež nodarbinātos pensionārus izvēlēties – vai nu saņemt pilnu pensiju, vai arī turpināt strādāt. Tas savukārt nonāk pretrunā ar pensijas vecumu sasniegušu personu tiesībām iesaistīties sabiedriskajā dzīvē. Jau 1990. gada 4. maijā pieņemtās deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 8. punktā tika noteikts, ka valsts apņēmusies garantēt Latvijas Republikas pilsoņiem un pastāvīgajiem iedzīvotājiem politiskās, ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, kuras atbilst vispārātzītām starptautiskām cilvēktiesību normām. Eiropas Sociālās hartas 1988. gada papildprotokola 4. pantā ir noteikts, ka līgumslēdzējas puses apņemas ļaut gados vecākiem cilvēkiem, cik ilgi vien iespējams, palikt pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, izmantojot līdzekļus, kas ļautu tiem atbilstoši dzīvot un aktīvi piedalīties sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē. Kaut arī Latvija šo papildprotokolu pagaidām vēl nav ratificējusi, tajā iekļautie starptautiski atzītie principi Latvijai jāievēro kā galvenās vadlīnijas cilvēku sociālo tiesību aizsardzībā.

Līdzīga rakstura normas atrodamas arī citos starptautiskajos dokumentos. Tā vecāku personu, arī pensionāru, sabiedriskās dzīves nodrošināšanu paredz Apvienoto Nāciju Principi vecākām personām. Šo

principu 7. punkts noteic: “Vecākiem cilvēkiem nepieciešama iespēja būt sabiedriski aktīviem, jāpiedalās tās politikas veidošanā un īstenošanā, kas var ietekmēt viņu dzīves līmeni, jāļauj likt lietā iegūtās zināšanas un prasmes, nodot tās jaunākām paaudzēm.” Savukārt šo principu 2. punkts paredz nodrošināt vecākām personām iespēju strādāt vai gūt ienākumus kādā citā veidā (sk. *Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas 1991. gada 16. decembra direktīvu nr. A/RES/46/91*).

Arī 1995. gadā Kopenhāgenā notikušajā pasaules 117 valstu vadītāju sanāksmē par sociālās attīstības jautājumiem pieņemtajā noslēguma dokumentā, atsaucoties uz Apvienoto Nāciju Principiem vecākām personām, vēlreiz tika uzsvērta nepieciešamība nodrošināt, lai vecāki cilvēki varētu palielināt savu ieguldījumu sabiedrībā un viņiem tajā būtu pilnvērtīga loma. Sanāksmes noslēguma dokumentu ir parakstījis arī Latvijas prezidents (sk.: *Kopenhāgenas deklarācija un darbības programma, Rīga, 1996*).

Savukārt Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 25. pants noteic, ka “Savienība atzīst un ievēro vecākās paaudzes personu tiesības uz cilvēka cienīgu un neatkarīgu dzīvi un līdzdalību sabiedriskajā un kultūras dzīvē” (*Vildbergs H. J., Feldhūne G. Salīdzinošās konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 92. lpp.*). Harta parakstīta Nicā 2000. gada 7. decembrī.

Apstrīdētā norma rada gluži pretējas sekas – tā ierobežo nodarbināto pensionāru iespējas iesaistīties sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē. To apstiprina arī toreizējā labklājības ministra Roberta Jurdža viedoklis. Uz jautājumu par ekonomisko efektu, ko dos liegums nodarbinātajiem pensionāriem saņemt algu vienlaikus ar pensiju, viņš norādīja, ka “mainīsies situācija darba tirgū – atbrīvosies darba vietas jaunajiem darbiniekiem ...” (*Pilsētniece L. Mūsu visu kopējā rūpe tomēr*

ir: gan pensionāru, gan tautas, gan valsts dzīve // Latvijas Vēstnesis, nr. 251/252, 10.08.1999).

Neraugoties uz to, ka apstrīdētās normas darbība ir ierobežota laikā, faktiski tās radītās sekas var būt paliekošas. Piemēram, ja nodarbinātais pensionārs pēc apstrīdētās normas spēkā stāšanās uzsaka darba līgumu, lai saņemtu visu piešķirto pensiju, tad ir apšaubāms, vai pēc pāris gadiem, kad apstrīdētā norma zaudēs spēku, viņam būs iespēja atgriezties darba tirgū.

Tādējādi apstrīdētā norma neatbilst samērīguma principam.

3.2. Ir jāizvērtē arī apstrīdētās normas atbilstība tiesiskās paļāvības principam. Šis princips noteic, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem, jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrēto tiesību normu [*sk. Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija spriedumu nr. 04-03 (98)*]. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi.

Tiesiskās paļāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas paļaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga, kā arī vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties.

Vecuma pensijas ir valsts sociālās politikas jautājums, kam ir ilglaicīgs raksturs un kam nepieciešama stabilitāte. Sociālā politika ir saistīta ar noteiktu valsts atbalstu, aizsardzību personām, kam tā nepieciešama, tādēļ personu tiesiskā paļāvība šajā jomā ir aizsargājama.

Pensiju likums Latvijā tika pieņemts nevis uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas, bet gan tikai 1995. gada nogalē, kad jau bija izvērtētas iepriekšējā likuma nepilnības un atzīts, ka tas nav piemērots valsts

iespējām. Par Pensiju likuma priekšrocībām, tā augsto starptautisko novērtējumu daudzkārt tika sniegta informācija masu saziņas līdzekļos. Pirmos trīs gadus Pensiju likuma regulētais pensiju sistēmas līmenis darbojās ar budžeta līdzekļu ietaupījumiem. Tādējādi Latvijas iedzīvotāju, arī pensionāru vidū, varēja nostiprināties pārliecība, ka šai sistēmai, t.i., Pensiju likumam, var droši uzticēties. Arī tām normām, kas paredzēja, ka, pirmkārt, iestājoties likumā noteiktajam vecumam, persona varēs saņemt pensiju pēc likumā paredzētās formulas, un tādējādi ļāva tai aprēķināt iespējamo saņemamās pensijas apmēru; otrkārt, ka pensijas piešķiršana nebūs šķērslis turpināt darbu, saglabājot sociāli apdrošināmās personas statusu.

Tādējādi personas, kas pensionāra statusu ieguva līdz 1999. gada 5. augustam, t.i., brīdīm, kad Saeima pirmoreiz Pensiju likumā paredzēja ierobežojumus nodarbinātajiem pensionāriem, savu nākotni plānoja saistībā ar tām tiesībām, ko Pensiju likums tām bija piešķīris. Šie pensionāri varēja uzņemt civiltiesiskās saistības tādā apmērā, kādu pieļautu viņu ienākumi gan piešķirtās pensijas, gan nopelnītās algas kopējā apmērā.

Arī ierobežojumu ieviešana samērā īsā laika periodā – jau ar 2000. gada 1. janvāri – liedza nodarbinātajiem pensionāriem pienācīgā veidā pārkārtot savu dzīvi.

Saeima, atkāpjoties no sākotnēji garantētajām tiesībām un neizvērtējot apstrīdētās normas atbilstību tiesiskās paļāvības principam, sabiedrībā radījusi nedrošības sajūtu.

Tādējādi apstrīdētā norma neatbilst samērīguma un tiesiskās paļāvības principam un ir pretrunā ar Satversmes 1. pantu.

4. Iepriekš minētie Satversmes tiesas secinājumi attiecināmi arī uz Pensiju likuma pārejas noteikumu 26. punktu pašreizējā redakcijā. Kaut arī izmaksājamās pensijas daļas apmērs no 2002. gada 1. janvāra ir palielināts, ierobežojumu noteikšanas kritērijs palicis nemainīgs – pensionāra atrašanās obligāti sociāli apdrošināmās personas statusā – neatkarīgi no nodarbinātības ienākumu esamības un apmēra.

5. Konstatējot Pensiju likuma pārejas noteikumu 26. punkta neatbilstību kaut vienam Satversmes pantam, tas atzīstams par prettiesisku un spēkā neesošu. Līdz ar to vairs nav nepieciešams vērtēt minētās normas atbilstību Satversmes 91. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.-32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 26. punktu par neatbilstošu Satversmes 1. pantam un spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas.

Spriedums pasludināts Rīgā 2002. gada 19. martā.

Satversmes tiesas priekšsēdētājs

A.Endziņš